

Forfatter:
Fie Sørensen
Tunie Larsen

TEORETIKERE OM RELIGION

Gruppe 1 - Evolutionisme: Tylor og Frazer

Edward Burnett Tylor (1832-1917)

- Britisk antropolog
- Berømt for sin minimumsdefinition på religion: animisme (sjæletro)
- Rejste rundt i USA og Mexico
- Bedrev sproglige og mytologiske studier og skrev sine hovedværker som selv lært videnskabsmand.
- Antropologiens grundlægger
- 1896 - Blev professor ved Oxford

Tylors evolutionisme forudsætter:

1. Et mønster af intellektuel evolution eller forbedring over tid. England og engelsk levevis udgør udviklingens foreløbige højdepunkt.
2. Menneskeracens psykiske ensartethed, som betyder, at studiet af oprindelige ("Primitive") kulturer kan afdække de grundlæggende, almenmenneskelige tænke-og handlemåder.

Rationalisme og antropologiens reformatoriske opgave

- Tylor mener at religion er menneskeskabt.
 - Han mener, at den empiriske videnskabsprogram og metoder vil sejre og religion vil forsvinde.
- Hans overordnede synspunkt er, at et samfunds udviklingsstadier afspejles i de religiøse forestillinger, hvor udviklingen formodes at:
→ gå fra *animisme (sjæletro)* over *polyteisme (flere guder)* til *monoteisme (en gud)*. Til "højere civilisationer" svarer "højere religioner".
- Monoteistiske religioner er animismens højeste stadium, som de fleste civilisationer når.
- Tylor mener, at animisme er opstået fra de tidlige mennesker, hvor mennesket er tilknyttet et liv og et åndevæsen.

Rationaliteten i magi

- Tylor mener at forskellen mellem rationel tænkning og social evolution er tydelig i alle synsvinkler af en kultur.
- Magi bygger på den forbindelse mellem ideer, der udgør selve grundlaget for menneskelig fornuft.
 - Hvis mennesker i tanken kan forbinde en ide med en anden, vil deres logiske sans få dem til at konkludere, at den samme forbindelse også må eksistere i virkeligheden.
 - Det primitive menneske tror, at det kan skade eller helbrede et andet menneske ved hjælp af fx. en hårlok eller andet, der har været i kontakt med personen.
 - Eller de tillægger en symbolsk lighed: Fx. Tror nogle stammefolk, at man kan helbrede sygdommen gulsot, med en guldring, fordi sygdommens gulfarvning af huden ligner guldets farve.

Sjæleetroens naturlige oprindelse

- Tyler forestiller sig, at de allerførste menneskers tanker må have kredset om to spørgsmål af biologisk natur:
 1. **Hvad udgør forskellen på den levende og den døde krop?**
 2. **Hvad er det for menneskelige skikkelser, der viser sig i drømme og visioner?**
- De tidlige mennesker må have besluttet at, der til ethvert menneske er knyttet et liv og et åndevæsen, begge i tæt forbindelse med kroppen.
 - Livet forlader kroppen når mennesket dør
 - Åndevæsenet forlader kroppen, når det viser sig for andre i drømme og visioner.
 - Når begge på hver deres måde er tæt forbundet med kroppen, er det nærliggende for den "primitive filosof" at sætte liv sammen med åndsvæsen og kombinere dem i forestillingen om en sjæl.

Troen på vampyrer

- Den vilde animisme forklarer drømme som besøg af personlige åndevæsner.
 - Denne drømmeteorier lever videre i den kristne middelalder som læren om mandlige og kvindelige natlige dæmoner, som har omgang med mænd og kvinder.
 - Deres eksistens blev taget ganske alvorligt.
- Tylor giver en anden natlig dæmon opmærksomhed, nemlig vampyren.
- Der findes to overordnede teorier om vampyrens natur og fysiske handlinger - begge holder sig tæt på den oprindelige animistiske ide om åndevæsener, og anser disse dæmoner for at være menneskelige sjæle.
 1. **Der er tale om et levende menneskes sjæl**, ofte en troldmands, der efterlader sig rigtige krop sovende, og i form af et strå eller fnuller der kryber gennem nøglehullet for at angribe sit sovende offer.
 - a. Nogle mener vampyren sidder på ofrets bryst og suger blod, andre at det kun er børns blod den suger, mens den, hvis offeret er voksent, kun optræder som nattemareridt
 2. **Der er tale om et dødt menneskes sjæl**, der forlader det begravede lig og suger blod af levende mennesker. Liget der på den måde får friske forsyninger af blod fra sin tilbagevendende sjæl, holder sig unaturligt frisk.
 - a. Det er tegnet, man går efter, når man åbner en grav for at konstatere om der er tale om en vampyr. Vampyren nedlægges ved gennemboring med en pæl - eller mere effektivt med halshugning og afbrænding.

Kritik af Tylor

Forudsigelser om videnskaben som afløser for religion har ikke holdt stik.
Videnskab og religion eksisterer stadig side om side.

James George Frazer (1854-1941)

- Britisk antropolog og religionshistoriker
- Uddannet klassisk filolog, professor ved Trinity College, Cambridge
- Influert af den britiske teoretiker og semitiske filolog William Robertson Smith, der gik ind for historisk-kritiske studier af de bibelske skrifter, samt Edward B. Tylor, hvis evolutionistiske model og empiristisk rationalistiske tænkemåde Frazer overtog.

Magien i religion er, at man tror på en ændring ved et ritual.

Magien består af 2 love: lighedsloven og kontaktloven.

Lighedsloven/homøopatisk magi

Ud fra **lighedsloven** slutter den primitive magiker sig til, at han kan frembringe, hvad han ønsker ved efterligning.

→ Princippet er: "Ligeartet fremkalder ligeartet"

Homøopatisk magi, går ud på at man bl. a. ved at lave et billede af en person, kan gøre skade på personen ved, at gøre skade på billedet af personen.

Hvis hensigten er at slå fjenden ihjel, brændes billedet samtidigt med at der fremsiges nogle magiske ord.

→ Magien kan også bruges positivt, f. eks. ved helbredelse af sygdomme, sikring af afgrøder og fremme en god jagt.

Kontaktloven/kontagiøs magi

Kontaktloven indebærer, at hvad magikeren gør ved en genstand, virker på den eller det, der har været i berøring med genstanden.

→ Princippet er: "del er lig med helhed"

Kontagiøs magi forudsætter, at ting der engang har været forenet ville forblive i kontakt, også selvom de fysisk er fjernet fra hinanden. Over hele verden støder man på den overtro, at man kan få magt over en person ved at sætte sig i besiddelse af legemsdele fra denne, fx negle, hår eller tænder. Også en persons tøj eller de fodspor, som denne har afsat, kan bruges.

→ F. eks. mener nogle indfødte fra det sydøstlige Australien, at man kan gøre en mand lam ved at anbringe skarpe stumper af kvarts, glas eller knogler, eller kul, i hans fodspor.

- De 2 love optræde ofte sammen, f. eks. hvis man har en dukke med hår fra en fjende, og derved kan gøre skade på personen som dukken forestiller
→ Dukken er lighedsloven, og håret er kontaktloven.

Fremskridtstro

Frazer når frem til et 3-faset evolutionistisk udviklingsforløb: magi, religion og videnskab.

Det magiske og det religiøse verdensbillede

- Magi fungerer direkte og uden hjælp fra ånder eller guddommelige kræfter
- Frazer mener, at overmenneskelige væsener hører religionen til.
- I modsætning til det magiske verdensbillede, hvor mennesket går ud fra at kunne kontrollere sin omverden, er mennesket i religionens verdensbillede underlagt overmenneskelige kræfter, som styrer og kontrollerer verden og menneskelivet.
 - Mennesket søger at forsone og formidle disse gennem anråbelser og gaver

Kritik:

Frazer kritiseres for hans skel mellem magi og religion.

Hans inddeling af magi i forskellige typer er hans blivende bidrag til religionsvidenskaben

Gruppe 2 - Psykoanalytisk religionskritik

Sigmund Freud (1856-1939)

- Østrigsk læge, med jødisk baggrund
- Doktorgrad i medicin i 1881
- Docent i neuropatologi i 1885
- Professor fra 1902
- Grundlægger af psykoanalysen og praktiserende psykoanalytiker i Wien over 3 årtier

Psyken evolutionistisk og materialistisk betragtet

Fordi at, Freud var læge og videnskabsmand, delte han troen om evolution og det materialistiske grundsyn (modsat det åndelige grundsyn, som betyder at alt er skabt af noget åndeligt).

- Studier i fysiologi og neurologi får ham til at fremhæve biologiske drivkræfter som primære hos mennesket.
 - Psykens ubevidste drivkræfter påvirker individets religiøsitet, ikke mindst det indre billede han/hun skaber sig af en guddom.

Modeller af psyken

Freuds og psykoanalysens fokus er rettet på individet og indre psykisk processer, der kan forklare et individs oplevelsesmåde som *resultatet af konflikter* der er *ubevidste* for personen selv.

- Først opdelte han psyken i *bevidst, førbevidst*
- Han opdeler herefter psyken i 3 dele; *Overjeg, jeg, det/id*, som står i spændingsforhold til hinanden.
- Jeg'et trænges nedefra af de instinktprægede, seksuelle og aggressive impulser fra id'et og ovenfra af overjeg'ets moralske krav.
 - For at kunne håndtere konflikterne benytter jeg'et sig af forsvarsmekanismer.

Forsvarsmekanismer

Vigtige forsvarsmekanismer er **fortrængning, regression og projektion.**

1. Når jeg'et betjener sig af *fortrængning*, dvs. at en konflikt føres bort fra det bevidste, kommer det fortrængte frem i mareridt og dagdrømme, giver angstfølelser eller forvandles til symptomer.
2. *Regression* indebærer, at personen i en krisesituation eller som karaktertræk går tilbage til et tidligere udviklingstrin.
→ At jeg'et lejlighedsvist giver efter for "barnlige" impulser kan virke fornyende og lægende, men egner sig ikke som permanent løsning.
3. Jeg'et kan gribe til *projektion*, dvs. en uacceptabel impuls overføres til en anden/noget andet, hvis jeget ikke kan fortrænge den.
Følelser og tendenser hos en selv *opleves* da som noget der kommer udefra eller kan tilskrives andre.
→ Dermed benægter man, at impulsen hører til ens egen personlighed.
Projektion mistolker altså omverdenen og den projicerende kan som det lille barn ikke skelne mellem sig selv og den ydre verden, hvad der selvsagt kan være u hensigtsmæssigt.

Ødipuskomplekset

- Freuds teorier om udviklingen af menneskets drifter sker i flere trin, et af disse trin er det falliske trin, hvor barnet er genitalt nysgerrigt (kønsdele).
- Dette starter ødipuskompleksets trekantsdrama, hvor barnet er tiltrukket af forælderen af modsat køn og udvikler jalousi imod forælderen af samme køn, men pga. mangel af respons ender med at identificere sig med forælderen af samme køn.
- Gennem ødipuskomplekset erfarer barnet skyldfølelse og udvikler et overjeg
 - Selve Ødipuskompleksets navn kommer af den græske myte om Kong Ødipus, som ender med at gifte sig med sin mor og NASTIES.
→ Ifølge Freud er dette kompleks oprindelsen til religion, moral, samfundsmæssighed og kunst, og samtidigt udgør det kernen af alle neuroser.

SPOILER ALERT! - STAR WARS

Ødipuskomplekset i kulturprodukter

- I Star Wars kan forholdet mellem Luke Skywalker og hans far Darth Vader, tolkes som en gennemspilning af ødipuskomplekset.
 - De kæmper med hinanden i flere omgange, "kastrerer" hinanden symbolsk idet de begge mister en hånd, hvor de til sidst forsones og Darth Vader dør i hans søns arme.
→ Hvorefter Luke Skywalker kan komme videre med sit selvstændige voksenliv.

Religionens rensende, kompenserende og overjegstyrkende funktion

- Freuds indstilling til religiøs tro er præget af ambivalens, idet han tidligt vælger at være bevidst ateist, men livet igennem er tiltrukket af religion, især den jødiske tro.
- Før århundredeskiftet hæftede Freud sig ved religionens rensende effekt (fx. det katolske skriftemål), og til dels mystiske erfaringer hos helgener og nonner, disse troende betegnede han som "hysteriske delirier".
→ Freud omtaler også religion som en forlængelse af et individs overjeg (samvittighed).

Religion: Beskyttelse mod fremtrængende impulser og mod hjælpeløshed

Efter århundredeskiftet betragter Freud især religion gennem 2 optikker:

1. Religion som *beskyttelse mod fremtrængende impulser*, idet religiøse ritualer minder om en neurotikers tvangshandlinger.
 - a. Individet beskyttes mod pinagtige og angstladede impulser, dette afslører og beskytter på samme tid.
→ Hos det religiøse mennesker, er det bla. aggressive, seksuelle drifter der fortrænges, samt tvivl og selvhævdelse, da det er forbundet med skyld.
2. Religion som *beskyttelse mod hjælpeløshed*, idet at det minder om 2 forsvarsmekanismer, navnlig kompensation og regression.
→ Da religionen opfylder et behov for en evigt tabt faderskikkelse.

Menneske- og kultursyn

- Efter Freuds opfattelse, hviler alle kulturer på en grundvold af offer og tvang.
 - Hvis denne tvang forsvandt, ville mennesket simpelthen give efter for sine ufiltrerede impulser.
 - Derfor må en kultur nødvendigvis udsætte et menneske for et tryk, mennesket kan så identificere sig med dem der hersker over det, eller flygte ind i kunsten eller religionens verden.
→ Den vigtigste flugtvej er at hengive sig til religionens illusioner.

Gud som infantil projektion der bør overvindes

Freud påstod, at mennesket havde tillagt naturen en hensigt, for bedre at kunne forlige sig med naturens overmagt.

Menneskeliggørelse af naturen minder om et barns forhold til sin far.

- Til at starte med i et barns liv, er faren et symbol på styrke og beskyttelse, denne tænkemåde bliver så overført til tilværelsen
→ Guder er projektioner af menneskers "ønsketanker".

Forestillingerne af guder har den funktion at få skæbnens tilfældigheder til at give mening for mennesket, fx. død.

- Gennem udvikling er polyteisme blevet til monoteisme, som yderligere forhøjer det guddommelige til en patriarkalsk faderfigur.
 - Freud mener at denne barnlige indstilling skal overvindes, da intet, med tiden, kan modstå fornuften og erfaringen, og religion modsiger begge dele.
 - Fremskridt er for Freud ensbetydende med overvindelse af religionens gudsdyrkelse og magiske ritualer helt i tråd med evolutionisterne.

Kritikken af Freud

- Kritikken kommer fra filosofen Karl Popper, fordi Freuds teori om psykoanalyse ikke kan videnskabeligt bevises eller falsificeres.
 - Hvis en person fx. nægter at have et ødipuskompleks, vil det være udtryk for fortrængning. Han mener hermed ikke at psykoanalysen er meningsløs, men anser det kun for at være en meningsfuld teori dog ikke videnskabelig.
- Psykoanalysen er anvendelig til at forklare mærkelige og påfaldende træk i menneskelig adfærd både i den virkelige verden og fiktionsværker.

Gruppe 3 - Kulturalisme

Emilié Durkheim (1858-1917)

- Fransk sociolog med jødisk baggrund
- Professor ved Sorbonne (Paris' universitet) fra 1902
- Durkheim var personligt ateist
- Durkheim skrev tre samfundsvidenskabelige værker i 1890'erne
 - *Les formes élémentaires de la vie religieuse: le système totémique en Australie* ("Det religiøse livs elementære grundformer: Totemsystemet i Australien") fra 1912, som er Durkheims religionsvidenskabelige hovedværk
 - Værket er antropologisk; hvordan kultur og samfund er opstået
- Han mente, at almene fænomener i religion bedre kan studeres i små end i store og komplekse samfund

Sociologen som samfundsdiagnostiker

- Durkheim regnes for at være grundlæggeren af religionssociologien
Ifølge ham skal sociologi bedrives som lægevidenskab
 - Sociologien skal diagnosticere samfundets dårligdomme med henblik på helbredelse
- Durkheim interesserede sig for det frembrydende industrisamfund.
Han arbejdede på at afdække de samlende (integrerende) og adskillende (differentierende) elementer i de sociale strukturer.
- Religion er en samlende faktor, men der er forskelle trosretninger imellem.
 - Protestanter opviste fx. en højere selvmordsrate end katolikker.
 - Durkheims sociologiske forklaring er, at den kollektivistiske katolicisme er bedre til skabe integration/sammenhold end den individualistiske protestantisme.

Tro og riter samler mennesker i et moralsk fællesskab

- I sin bog om det religiøse livs elementære former søger Durkheim indledende en religionsdefinition.
 1. Religion kan ikke defineres ud fra det *overnaturlige*, for det er først med videnskabens bestemmelse af det naturlige, at det bliver muligt at udpege et overnaturligt område
 2. Religion kan heller ikke defineres som *troen på guder eller ånder*, for det udelukker religioner som fx. buddhismen.
 - a. Han når frem til en definition, der **vægter religiøs tro og riter**
- Religion er trosforestillinger og handlinger, der omhandler hellige ting (ting der er udskilte), som forener alle dem, der tilslutter sig dem, i et og samme moralske fællesskab.

Gud er lig med samfundet

- Når aboriginerne - og andre grupper af troende mennesker verden over og til alle tider - indgår i riter, er det i virkeligheden deres eget samfund, de dyrker i en ophøjet form.
 - Gud = Samfundet.
 - Denne "guddommeliggørelse" af samfundet kan forklares ved, at samfundet kan forklares ved, at samfundet både er bærende for det enkelte menneske og har en ydre tvingende magt over det.
- Durkheims syn på religion minder om "**civilreligion**", som kommer til udtryk, når en nation fejrer sine mærkedage med offentlige parader, flag, patriotiske sange m.m.
 - Civilreligionens formål er at samle nationen om det, der er fælles - hinsides forskelligheder som etnicitet, tro, race, køn
- For Durkheim handler religion om at sikre sammenhængskraften i et samfund

Totemisme og mana: Troen på en upersonlig kraft

- Durkheim analyserer de hellige ting hos aboriginerne.
 - Stammernes klanstruktur er totemistisk
 - Totemet giver klanen dens navn og mærke. Fx. har kænguruklanen en kænguru som emblem.
 - Totemet er ofte et dyr, en plante eller et himmellegeme og det materielle udtryk er en hellig genstand, en *churinga*.
 - Den består af et ovalt træstykke med forskellige tegninger og bemalinger som er meget betydningsladede for den indviede.

Totemismen er en religion:

- Det er ikke dyret/planten eller himmellegemet, der dyrkes, men en **anonym og upersonlig kraft**, som findes i hver af disse ting.
 - Ingen ejer kraften fuldstændig, men alle har del i den.
→ Den er en fysisk kraft og en moralsk magt - og kan let omdannes til en egentlig guddom.
- Det totemistiske princip er som en upersonlig gud, uden navn og historie.
 - Kraften/princippet kan sammenlignes med *wakan* og *orenda* blandt amerikanske indianere og *mana* hos melanesiere

Ild-dansen: Ritualer som fællesskabsrus

- Durkheim beskriver, hvordan aboriginerne i deres natlige ild-dans under en regn af gnister fra de tændte fakler danser sig ind i fællesskabets rus.
 - Denne rituelle rus er den udløsende faktor i den fællesskabsfølelse, som håndgribeliggøres i totemet.
 - Ritualernes intense følelser forklarer skellet mellem de hellige tings verden og de profanes.
 - Fordi alle gribes af samme følelser, sker der for hver og én en slags kollektiv forvandling.
- Da alle føler sig forvandlet på samme måde, med de påtagede masker og dekorationer og omsætter følelsen i råb, bevægelser og holdning, virker det som om alle er kommet over i en helt anden verden, der er præget af vilde intense kræfter, som besætter og forvandler dem.

Religion, videnskab og sandhed

- Durkheim nedtoner den konflikt mellem videnskab og religion som nogen ser. Religion kan endog tildeles æren for, at videnskab overhovedet er opstået:
 - Videnskabelig tænkning bygger nemlig ligesom religion på *klassifikation*
- Spørgsmålet om, hvorvidt religion udspringer af en metafysisk virkelighed er uvæsentlig for Durkheim.
 - Religion besidder et livsbefordrende kraftoverskud, der gør den uundværlig.
→ Den hjælper mennesker med at leve.
- Da religion for Durkheim er, at opfatte den som et evig fænomen, synes religion bestemt at transformere sig selv med tiden snarere end at forsvinde.
- Durkheim kunne ikke efterprøve sine hypoteser eksperimentelt, men de seneste årtiers kognitionsvidenskabelige udvikling leverer støtte til hans opfattelse af religion.
 - Kognitionsforskning har påvist, hvordan deltagelse i ritualer udløser "belønning" i form af dopamin i hjernen.

Kritik: Totalitære systemer har i det 20. århundrede misbrugt stemningsopspisning af folkemasser.

Totemismen, som Durkheim bruger eksemplarisk, er i dag en forladt teori indenfor antropologien.

Gruppe 4 - Strukturalisme

Strukturalismen anses for at være grundlagt af Ferdinand de Saussure (1857-1913)
Strukturalisme er et videnskabssyn, der ligger vægten på et systems indre struktur, fremfor ydre forhold.

Et eksempel på dette er Arnold van Genneps struktur på overgangsritualer.

Arnold van Gennep (1857-1957):

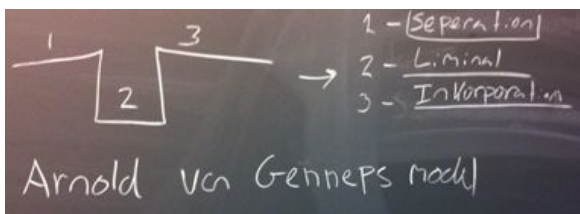
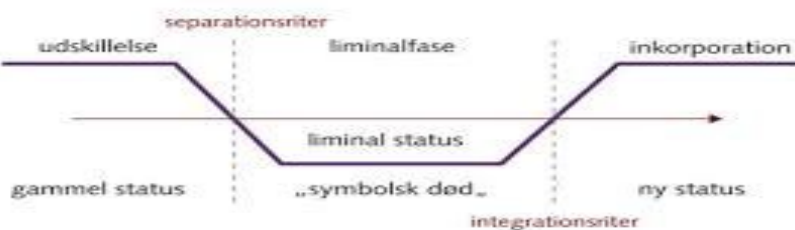
- Fransk etnograf og folklorist.
- Uddannet i sprog -og religionsvidenskab.
- Kortvarig universitetsansættelse i Neuchatel i Schweiz, han levede desuden af at skrive om etnografiske, religionsvidenskabelige og folkloristiske emner.

(Folkloristik: Videnskab der studerer folkelig kultur (digtning, musik, traditioner m.m.))

Van Genneps analysemetode er "sekventiel"; dvs. at den enkelte rite, kun kan forstås i forhold til, hvad der umiddelbart går forud, og hvad der følger efter.

Hans særlige fokus er "livskriser", dvs. de kritiske øjeblikke i livet, hvor individer går fra én status til en anden.

→ Konfirmation, bryllup og begravelse er eksempler på overgangsritier.

1. Overgangsritualer → Overgang fra et stadie til et andet (metafysisk)

1. Separation (udskillelsesfasen)
2. Liminalfasen (Transformationen)
 - a. "Limen" = grænse/tærskel (forstås symbolsk)
 - i. Van Gennep forestiller sig samfundet som et hus med mennesker, der bevæger sig over dørtærskler fra rum til rum
3. Inkorporationsfasen (indtrædelsesfasen)

Udskillelsesfasen kan markeres med renselsesriter og symbolske henvisninger til tabet af den gamle identitet:

→ Fx. Personen bliver badet, får barberet hår af, skifter tøj, bliver tatoveret.

I den liminale fase anbringes personen, på et sted der er udenfor den normale socialt-kulturelle orden.

↳ Normale rutiner ophæves til fordel for regler, der er specifikke for denne tilstand

→ Fx. Personen må ikke røre jorden, skal spise eller undlade at spise bestemte fødeemner og må ikke have kontakt med andre mennesker.

- Den liminale fase er karakteriseret ved stor sårbarhed

I Indtrædelsesfasen fokuseres der gennem symbolske handlinger på at byde personen velkommen tilbage til fællesskabet med den nye status.

→ Genfødslen kan markeres ved tildeling af et nyt navn, et fælles måltid osv.

- Lettelse og munterhed kendetegner dette stadium.
- Krisen er overvundet og normaltilstanden er genoprettet.

Igennem sekvensen af aktiviteter bevirker ritualer personens udskillelse fra en social gruppering, **dramatiserer** forandringen ved at holde personen udspændt i en uafklaret tilstand for en vis periode, for så at genoptage ham/ hende i fællesskabet med en ny identitet.

Den uafklarede liminale fase er særlig interessant, fordi tingenes normale tilstand er sat ud af kraft og alt kan ske.

- I forhold til klassifikationen af **hellig-profant** er den liminale fase karakteriseret ved hellighed, hvorimod de to andre faser er profane.
- Den liminale fase er også den farlige fase.

Funktionalisme er en vigtig komponent i Van Genneps ritualanalyse, idet han argumenterer for at overgangsriter tjener til at skabe **orden** omkring kaotiske sociale forandringer, der ellers kunne udgøre en trussel for samfundet.

→ Funktionalisme er at ethvert socialt fænomen, har en bestemt funktion og derfor er vigtig for samfundets overlevelse.

Van Gennep tolker betydningen af overgangsriter som former for social regeneration (genopståen).

De baserer sig derfor naturligt på symboler for død og genfødsel.

→ Idéen er hentet fra mønsteret for den døende og genopstående gud, der optræder i mange religioner.

Gruppe 5 - Essentialisme (fænomener lader sig definere ud fra en kerne eller essens)

Rudolf Otto - Det numinøse som fællestræk mellem religioner

- 1869-1937
- Tysk evangelisk teolog og religionspsykolog
- Professor i Marburg fra 1917
- Forbundet med bogen "Das Heilige" fra 1917 - En klassiker inden for religionsfænomenologien og religionspsykologien

Religionsfænomenologi

- Betegner inden for religionshistorie den disciplin, som forsøger at beskrive religiøse fænomener systematisk og på tværs af de enkelte religioner.

Det numinøse

- "Numinøs" er sammensat af det latinske ord for guddomsagt, numen, og ominøs, dvs. ildevarslende (af det latinske ord for varsel omen).
 - Det numinøse kan hverken defineres eller læres, kun *vækkes* - for hos mange er det slumrende.
 - Det numinøse må fanges i de **reaktioner**, som det fremkalder i mennesket.

Det numinøses følelsesbestemmelser

- Det numinøse er overvældende og skræmmende, **mysterium tremendum** (*tremor*: latin for "frygt").
 - Følelsen udvikler sig historisk fra rædslen for dæmoner til den dybe og sitrende grebethe hos den tilbedende.
→ Man kan tænke på det danske ord "ærefrygt".
- Den næste følelses-bestemmelse er **Majestas**.
 - Her må man tænke på noget **overmægtigt**, som udtrykker det grundlæggende utilnærmelige ved det numinøse og følelsen af sløvhed, lamslæthed overfor det absolut fremmede.
 - Det numinøse er mysteriet, det hemmelige, det ukendte, det uforklarlige, Det helt Anderledes, der er ufatteligt, og samtidigt gribende.
 - I en slags kontrastharmonisk til det urørlige, afvisende og frastødende står det tiltrækkende, dragende og fængslende.
- Tilsammen bliver det til "**Mysterium tremendum et fascinans**"
 - En hemmelighedsfuld magt ("**mysterium**") fremkalder ærefrygt (**tremendum**) hos mennesket og virker tiltrækkende (**fascinans**)

- **Set i kunsten:**

- Otto drager også paralleler til billedkunstens sublimе motiver.
 - Et landskabsmotiv kan være fascinerende for øjet i kraft af sin komposition og sine farver, men samtidig vække rædsel i kraft af indholdet, fx. hvis der er tale om et syndflodsmotiv eller en fremstilling af verdens undergang.
- Otto sporer det numinøses evolution på tværs af religioner og kulturer. Det numinøses tidligste manifestationer ser han i:
 - Skellet mellem rent og urent
 - Forestillinger om en upersonlig kraft ("mana")
 - Magi
 - Eventyr (med "underfulde" eller "mirakuløse" indslag ligesom i myter)
 - Myter
 - Tilbedelsen af ånder, afdøde
 - Dæmonisme
- Det numinøse med dets dobbeltkarakter, mysterium tremendum et fascinosum, udgør essensen i al religion lyder Ottos påstand.
 - Uden det numinøse er ingen religion sit navn værdig.

Det numinøses evolution

- Det numinøse har særlig livskraftighed i de "semitiske religioner"
 - jødedommen, kristendommen og islam – og det demonstrerer Otto bl.a. i sin gennemgang af gudsforestillingen i 2. Mosebog.
 - Her brydes det oprindeligt dæmoniske i det numinøse med det rationelt-moralske.

- **I den ældre gudsforestilling**, Jahve, er det numinøse fremherskende.
- **I den nyere gudsforestilling**, Elohim, har det rationelle aspekt opvejet det numinøse.
- Det numinøse er dog på ingen måde forsvundet.
 - Otto ser det fortsat til stede, når Gud/Elohim viser sig for Moses i en brændende tornebusk og Moses må skjule sit ansigt, fordi han ikke tør se på Gud (2. Mos, 3,1).

Det modne religiøse stadium

- Ifølge Otto, er det rationelt-moralske og det numinøse smeltet sammen i den ideelle gudsforestilling
 - Jesus repræsenterer for Otto den ideelle gudsforestilling.
- Otto betragter religion som noget, der er i en kategori for sig, som ikke kan reduceres til noget andet og kræver en særlig metode eller indlevelse.

Numinøse træk i fantasy

- Genren fantasy opviser numinøse træk.
 - I Tolkiens **Ringenes Herre** optræder eksempelvis Sauron som et altseende, frygteligt men også fascinerende øje.
 - Philip Pullman fordeler i **Ravkikkerten** "Guds" egenskaber på, hvad der i virkeligheden er to mægtige engle.
 - Den ene omtales senere i bogen som et "mysterium", den anden, Metatron eller Regenten, er først og fremmest frygtindgydende

Kritik:

- Set fra et religionsvidenskabeligt synspunkt påkalder Otto sig kritik ved at være for meget teolog, hvorved underforstås at han har en kristen dagsorden og dermed diskvalificerer sig som religionshistoriker.
- Dog har Ottos tanker imidlertid fornyet aktualitet i forhold til den senmoderne religiøsitet. Her tildeles spiritualitet, dvs. den oplevelsesmæssige dimension af religion i kontrast til formal tro, ydre praksisser og institutioner, stor betydning.

Gruppe 6 - fænomenologi

Mircea Eliade (1907-1986)

- Rumænsk født religionsfænomenolog og forfatter.
- Efter et flere års ophold i Indien, vender han hjem til Rumænien og bliver udnævnt til professor inden for religionshistorie og indisk filosofi historie.
- Han blev inspireret af dybdepsykologen C.G. Jung under sin optagelse i forskerkredse som foregik i Eranos i Schweiz.
- Påvirket af teologen Rudolf Otto og hans bog om det hellige.
- Eksistentialismen har også været en indflydelse.
- Fra 1957 var Eliade professor i Chicago.
- Mircea Eliade skrev både fag og skønlitteratur, som kredser om en intens stræben efter autenticitet.

- Han mener mødet med det hellige er, et særligt behov som mennesket har.
 - De mennesker der ikke er religiøse kalder han "fornuftsmennesker" som er nødt til at følge deres eksistentielle velfærds skyld, man er altså nødt til at stå ved sin gæld fra fortidens, *religiøst dannede tanke- og adfærdsmønstre*.

Hierofani = helligt vise sig

- Inden for alle religioner, møder man en *overnaturlig kraft* eller *guddom* som ofte vises i en mytisk forhistorisk tid.
 - Dette kalder Eliade for en hierofani, som betyder helligt vise sig.
 - Et eksempel på hierofani er da Kristus kommer ind i verden igen.
 - Eller at Muhammed, der tager imod Koranen
 - Det hellige kan erfares personligt og upersonligt. Det upersonlige er fx. ved en gudstjeneste

Myten som handleanvisning for homo religiosus

- Bagud i historien finder Eliade det oprindelige menneske *homoreligiosus*, der ikke var udsat for naturvidenskabelige og socialvidenskabelige virkeligheds beskrivelser.
 - Guidet af myterne og i kraft af riter bygget på myterne, kunne de *homoreligiosus* bevæge sig ubesværet mellem tilværelsens hellige og profane dimensioner.
 - Eksistensens mening var givet på forhånd.
 - Guderne selv gav gennem myterne menneskene handleanvisninger for deres liv.
 - Fx. I Indien "Vi skal gøre det, som guderne gjorde i begyndelsen". Et sådant guddommeligt forbillede kalder Eliade for en **arketype**.

Det profane helliggørelse gennem riter

- At gøre den hellige historie nærværende ved at efterligne gudernes adfærd i riterne, er at placere sig i gudernes nærhed dvs. i **det reale og betydningsfulde**.
 - **Den oversanselige verden repræsenterer den sande virkelighed.**
 - Det profane får først sand eksistens når det helliggøres gennem riter.
Fx. tæller et nyfødt barn først for *homo religiosus*, når barnet er blevet helliggjort gennem en initiationsrite.
- Det arkaiske menneske kunne nok opleve eksistentielle kriser, men det blev ikke hængende i krisen, fordi den cykliske tid sikrede den hellige mytiske tids tilbagevenden og dermed en ny begyndelse.

Det hellige og det profanes eksistentielle situationer:

- Det hellige og det profane er for Eliade to måder at være i verden på, to *eksistentielle situationer*, som mennesket har udviklet i løbet af historien.
 - Det moderne menneske lider, fordi det har tabt sin sakrale væren.
- Hos de moderne mennesker, som kalder sig areligiøse, har religion og mytologi "okkuleret" (skjult) sig i deres bevidstheds mørke.
→ Sådanne mennesker har dog dybt i deres indre muligheden for at tilbagevinde den religiøse erfaring af livet.

Tro og fortvivlelse

- *Homo saeculi* må vælge mellem tro eller fortvivlelse.
 - Religionen er nemlig den eksemplariske løsning på enhver eksistentiel krise.
 - Enhver eksistentiel krise drager på ny verdens realitet og menneskets tilstedeværelse i verden i tvivl pointerer Eliade.
 - Den eksistentielle krise er altså egentligt en "religiøs" krise, for på det arkaiske plan er *væren* lig med det *sakrale* (det hellige).

Midtpunktets hellige symbolik

- Den hellige symbolik, er steder der er knyttet på tværs af religioner og kulturer.
- Et af de hellige steder er midtpunktet.
 - Midtpunktet er der hvor det hellige bjerg ligger, der hvor jord og himmel mødes.
→ Dette er stedet for den absolutte virkelighed for dem.
- Andre absolutte virkeligheds symboler kan være livet og udødelighedens træ + ungdommens kilde
→ Dette befinder sig også ved midtpunktet.

Initiationens fænomenologi

- Livet selv er for Eliade én stor initiationsrite
- I det arkaiske samfund antog den religiøse formning af mennesket ofte barske fysiske former. For at blive menneske i ordets egentligste forstand måtte det arkaiske menneske afdø fra sit første (naturlige) liv og blive genfødt til et højere liv, som samtidig var et religiøs og kulturelt liv.
- Initiationens fænomenologi var ifølge Eliade altid ens.
 - Initianden skilles fra familien og trækker sig ud til skovens ensomhed
 - Skoven, junglen og mørket er symbol på døden og underverden.
 - I mange lande tror man på at der kommer en tiger og bærer ham ind i skoven. - De vilde dyr legemliggør den mytiske ane

- De unge kandidater tilbringer en del tid i en hytte, hvor en del af deres prøver foregår og de bliver undervist i hemmelighedsfulde overleveringer
- Desuden har pinslerne, som de skal underkastes, mange betydninger.

Eliades metode og projekt:

- Som fænomenolog tilstræber Eliade et "indefra" perspektiv.
 - Hans metode er hermeneutisk, en tolkende forståelse af det helliges tilsynekomst sat ind i en eksistentiel forståelsesramme.
 - Arketypebegrebet er hentet fra C.G. Jung, men Eliade præger det med sin egen betydning.
- At kende det religiøse menneskes situation og dets åndelige univers betyder et fremskridt i den almene viden om mennesket, ifølge Eliade.
 - Også selvom den oprindelige/arkaiske civilisation for længe siden er overhalet af historien.
- Eliade er ude i et kulturelt og spirituelt redningsprojekt for det vestlige menneske.
 - Homo saeculi bør genfinde sin religiøsitet.

Kritik af det normative hos Eliade:

- Eliade fremsætter en kulturkritik og kommer med anbefalinger m.h.t. hvordan mennesker bedst lever deres liv.
 - Hermed spænder han sin videnskab for et normativt (normativ: hvordan noget bør være/ gøres) projekt.
→ Det er i modstrid med de fleste videnskabsfolks forståelse af videnskab

Gruppe 7 Kognitivism

- Opstår i 50'erne i USA, primært som reaktion på behaviorismen
 - Fokuserer på menneskets indre, mentale tilstande
 - Det kognitive studium af religion kan føres tilbage til antropologen Dan Sperbers udgivelse *Rethinking Symbolism* fra 1975.
 - Kognitivism bryder for alvor frem i 1990'erne
 - Det er psykiske processer der fører til vores tanker, forestillinger, beslutninger og følelser.
 - 10% af vores bevidsthed er bevidst og 90% er bevidst.
-
- Kognitions pionererne deler teoretisk udgangspunkt, for så vidt som de alle tilslutter sig "religion-er-naturlig-hypotesen", udformet af den franske antropolog Pascal Boyer i 1994.
 - Positionen kaldes også en bi-produkt-hypotese, fordi religiøse idéer ses som et *biprodukt* af mere grundlæggende kognitive mekanismer..
 - Vores hjerne ønsker at snyde os, og fjerne uønsket input.
 - Mennesket kan ikke leve med det ukontrollerede virvar af indtryk, som verden, kroppen og andre væsener byder os. At skabe mening i verden indebærer et konstruktionsarbejde.

- Kognitionsforskning kan overordnet påvise, at mennesket er født med en række *evner og begrænsninger*, som *kvalitativt ændrer den information*, vi får fra vore sanser.
- Den menneskelige kognition er ens for alle i hele verden.
- Denne kognition er med til at forme og begrænse den menneskelige fantasi, herunder den religiøse fantasi og den menneskelige adfærd, herunder religiøs adfærd.
- Den menneskelige kognition er grundet i hjernen, der består af selvstændige systemer, og derfor forsøger man at finde ud af, hvilke systemer der er bedst egnede til religiøs tankegang og handling.

Religion sker i hjernen, og forsker er meget interesseret i hvor det sker i hjernen.

Boyer har identificeret seks systemer eller egenskaber, der gør religion naturlig for os:

1. En overudviklet social intelligens
2. Evnen til at identificere eventuelle samarbejdspartnere og at afsløre eventuelle bedragere
3. Et repertoire af medfødte moralske følelser
4. Evnen til at udvikle og bruge signaler som enten er svære eller umulige at simulere eller forfalske
5. Evnen til ubesværet selvbedrag
6. Emotionel tilfredsstillelse ved småsnak og sladder

Hypotesen om de minimalt modintuitive idéer

- Boyer spørger, hvad det er ved religiøse idéer, som gør dem så interessante, at folk lægger mærke til dem, husker dem og overfører dem fra generation til generation.
 - Som svar fremsætter han "hypotesen om minimalt modintuitive idéer"
- Religiøse idéer består af to ting:
 1. Et væsen, et objekt eller en plante med intuitive træk, der suppleres med
 2. få, men *opmærksomhedskrævende* modintuitive træk
 - a. Et eksempel er Jesus, der er en mand, der har en mor, indtager mad, sover dvs. har helt almindelige træk, men som også, modintuitivt, genopstår fra døden og stiger op til himlen.
 - b. Genopstandelse og himmelfart er universelle modintuitive træk, som huskes og overføres fra generation til generation.

Modintuitive, usynlige agenter med total viden

- Kendetegnende for religionernes overmenneskelige agenter (guder, ånder, forfædre) er deres adgang til særlig, måske endda total information.
- De mest populære guder viser sig også at være dem der interesserer sig *mest* for deres tilhængeres tanker og handlinger.
 - De ved det, hvis man fx har været utro mod sin kone, har stjålet fra sin nabo eller løjet for sine venner.
 - De har på samme måde viden om andre menneskers moralsk og socialt vigtige handlinger. Denne ubegrænsede adgang til, hvad Boyer kalder "**socialt strategisk information**" gør guderne til meget relevante sociale partnere.

De særlige kognitive processer:

Antropologen Stewart Guthrie og psykologen Justin Barrett har undersøgt "ADD"

- "Agency Detection Device"
 - Det dækker over, at der findes en psykologisk mekanisme, som evner at opdage levende væsener
 - En evne til at overleve i en farlig verden; dog ofte tager denne forestilling fejl.
 - Så ender man med at forestille sig væsener, som ikke er til stede
- Barrett hævder, at mekanismen er overgearet, "hyperaktiv," og taler derfor om "HADD"
- Man kan forestille sig overnaturlige væsener pga af HADD og ToM.

HADD: Hyperative Agency Detection Device.

- Guthrie siger, at mekanismen kan forklare vore animistiske tendenser og vores evne til at gøre alting i verden menneskeagtigt (antropomorft).
- For ham opstår religion i denne mekanismes intuitive antropomorfering af verden

ToM: Theory of Mind = Mind reading

- Barrett siger, at HADD får hjælp af evnen til empati, dvs. evnen til at forestille sig andres mentale og psykiske tilstande.
- Barrett hævder, at idéer om guder og ånder opstår naturligt pga. HADD og ToM.

Pro-sociale adfærd: får stor morale, fordi Gud ser hvad man laver.

Kognitive mekanismer er årsager til de religiøse udtryk

- Den kognitionspsykologiske religionsvidenskab hævder, at *religiøse udtryk* (myter, riter m.v.) svarer til *kognitive mekanismer*.
- De kognitive mekanismer er årsagen til de religiøse udtryk
- Den kognitive tilgang til religion afviser tanken om religion som et selvstændigt fænomen, hvis udforskning forudsætter en særlig metode eller en særlig indlevelse.

KRITIK

- Religion forklarer ikke noget om verden, den giver ikke trøst og lindring, den bidrager ikke til social stabilitet, ej heller er den bare en illusion eller overtro.
- Hvis religiøse ideer er naturlige, burde alle mennesker så ikke være religiøse? spørger Sinding Jensen.
 - Når de ikke er det eller er det på forskellige måder, må det fx skyldes sociale, kulturelle eller historiske forhold.
 - Det problem viger Boyer udenom, mener Sinding Jensen.

Sammenfatning

Tylor

- Animisme → Polyteisme → Monoteisme
- Liv og åndevæsen → tæt forbundet med kroppen, dog forskel.
- Fokus på vampyren som en dæmon.
 - 2 teorier om dennes natur og fysiske handlinger.
 - Anser det for at være menneskelige sjæle

Frazer

- Magi
 - Lighedslov
 - Kontaktlov

Freud

- Psykoanalyse
- Ødipuskompleks

Durkheim

- Minder om civilreligion
- Totemisme

Van genneps

- Overgangsritualer

Otto

- Numinøs
- Ærefrygt
- Mysterium tremendum et fascinatum

Eliade

- Hierofani = helligt vise sig
- Helligt og profant
- Midtpunktets hellige symbolik

Kognitivism

- Religion er i hjernen
- ToMM og HADD
- Modintuitive træk
- Usynlige agenter med total viden